

УДК 327(497.1:620)»1953/1956»(093)  
355.02(497.1:620)»1953/1956»(093)

## ЈУГОСЛОВЕНСКО-ЕГИПАТСКИ ВОЈНИ ОДНОСИ 1953–1956.

**Мр Александар ЖИВОТИЋ**  
Институт за новију историју Србије

---

*АПСТРАКТ: У раду се на основу необјављене архивске грађе Дипломатског архива Министарства спољних послова, Архива Јосипа Броза Тита, Војног архива и доступне историографске литературе анализирају војни односи између Југославије и Египта у периоду од њиховог успостављања 1953. године до њихове пуне афирмације у време Суецке кризе 1956. године. Рад садржи преглед начина успостављања међусобних војних односа, војно-техничке сарадње, школовања египатских војних кадрова у Југославији, размене информација и ауторову оцену важности војне сарадње за развијање међудржавних односа у том периоду.*

---

**Кључне речи:** Блиски исток, војни односи, Египат, Југославија, Марко Никезић, Асим Хоџић

### Увод

У периоду после египатске војне револуције 1952. године Југославија и Египат су развијали веома блиске међудржавне односе. Заокрет у египатској унутрашњој и спољној политици се поклапао са југословенским настојањима на плану приближавања земљама *трећег света*. Веома битан, а ни приближно истражен, аспект југословенско-египатских односа представља међусобна војна сарадња. Кроз призму војних односа две државе преламали су се не само војни односи у ужем смислу већ и различити аспекти економске сарадње, као и веома сложена питања школовања египатских

војних кадрова у Југославији, пружања конкретне техничке помоћи Египту, размене обавештајних података и омогућавање војних услуга консултантске природе.

У домаћим архивским установама постоји велики број непубликованих извора који се тичу проблематике југословенско-египатских војних односа. Свакако, обимом најшири, а квалитетом најзначајнији извори о том питању чувају се у оквиру фонда ГШ – 10 Архива Војске Србије.<sup>1</sup> Веома богата грађа о политичком и економском аспекту војне сарадње између Египта и Југославије налази се у фондовима Кабинета председника Републике у Архиву Јосипа Броза Тита<sup>2</sup> и Политичке архиве<sup>3</sup> и строго поверљиве Политичке архиве<sup>4</sup> Министарства спољних послова Републике Србије. Сем тога, значајне податке садрже и монографска дела Бојана Димитријевића о улози војске у спољној политици социјалистичке Југославије<sup>5</sup> и Александра Стаматовића о развоју југословенске војне индустрије у послератном периоду.<sup>6</sup>

### Успостављање војне сарадње

Египатска држава и друштво су непосредно после војне револуције 1952. године доживели корените политичке, економске и социјалне промене. Битне одреднице новог курса египатске спољне политике су биле наставак латентног сукоба са Великом Британијом у вези са евакуацијом британских трупа из зоне Суецког канала, јачање панарапског јединства и константни сукоб са Израелом, који је претио да превазиђе оквире повремених граничних инцидената с обзиром на то да су се од 1948. Израел и Египат формално и даље налазили у ратном стању пошто мир није потписан, а на снази је било примирје из исте године. У вези са тим, нов режим је инсистирао на јачању оружаних снага, што је било у директној супротности са интересима западних сила на том простору.<sup>7</sup> Из тог разлога је свака египатска набавка оружја и војне опреме на западном тржишту била немогућа. Са друге

<sup>1</sup> Архив Војске Србије (у даљем тексту: АВС), Архив Југословенске народне армије (у даљем тексту: АЈНА), фонд ГШ – 10 (у даљем тексту: ГШ – 10), кутије (у даљем тексту: к.) 376 и 377.

<sup>2</sup> Архив Јосипа Броза Тита (у даљем тексту: АЈБТ), Кабинет председника Републике (у даљем тексту: КПР), I – 2 / 4 – 3, I – 2 / 5 и I – 5 – б.

<sup>3</sup> Дипломатски архив Савезног министарства иностраних послова (у даљем тексту: ДАСМИП), Политичка архива (у даљем тексту: ПА), 1953. година, фасцикла (у даљем тексту: ф.) 21, 1954. година, ф. 18, 1955. година, ф. 13, 1956. година, ф. 15, 16, 17 и 18.

<sup>4</sup> ДАСМИП, ПА – строго поверљиво, 1953. година, ф. 1, 1954. година, ф. 1 и 1955. година, ф. 1.

<sup>5</sup> В. Dimitrijević, *JNA od Staljina do NATO pakta. Armija u spoljnoj politici Titove Jugoslavije 1945–1958*, Beograd, 2006.

<sup>6</sup> А. Стаматовић, *Војна привреда друге Југославије 1945–1991*, Београд, 2001.

<sup>7</sup> О дешавањима у Египту после војне револуције видети опширније: 1) Н. Hahn, *The United States, Great Britain and Egypt, 1945–1956*, North Carolina, 1991. 2) Р. Mansfield, *Nasser's*

стране, Југославија је током година непосредне ратне опасности од стране СССР-а и његових источноевропских сателита изградила солидну војну индустрију чији су капацитети у условима смањене војне опасности и перманентне западне војне помоћи<sup>8</sup> достигли ниво када се део производа могао понудити на светском тржишту.<sup>9</sup> Ипак, међународно тржиште наоружања и војне опреме је у том моменту услед хладноратовских тензија било веома ограничено низом фактора политичке и војне природе. Египат, као земља које се налазила изван војних блокова, а за коју је набавка оружја у западним земљама у том моменту била немогућа, представљао је у том моменту једну од извозних шанси за југословенску наменску индустрију, посебно ако се узме у обзир чињеница да СССР још није исказивао већу заинтересованост за дешавања у том региону.<sup>10</sup> Ипак, отежавајућу околност у процесу успостављања међусобне војне сарадње је представљала чињеница да између Југославије и Египта није постојала традиција војних односа из доба Краљевине Југославије, нити су, због веома лоших дипломатских односа током првих послератних година, постојали било какви војни односи.

Посредством младог и агилног посланика у Каиру Марка Никезића<sup>11</sup> југословенска дипломатија је редовно обавештавана о карактеру политичких, економских и војних реформи у Египту. Никезић је успоставио блиске контакте са председником египатске владе младим потпуковником Гамалом Абделом Насером,<sup>12</sup> који је исказивао велико интересовање за ју-

---

*Egypt*, London, 1969. 3) З. Печар, В. Загорац, *Републикански Египат*, Београд, 1955. 4) P. J. Vatikiotis, *The History of Egypt. From Muhamed Aly to Sadat*, London, 1979. 5) P. Woodward, *Nasser*, London, 1992. 6) J. B. Alterman, *Egypt and American Foreign Assistance 1952–1956*, London, 2002. 7) M. Neguib, *Egypt's Destiny*, London, 1955.

<sup>8</sup> О западној војној помоћи опширније видети: 1) В. Dimitrijević, *Jugoslavija i NATO (1951–1957)*, Београд, 2003. 2) В. Dimitrijević, *Jugoslovenka armija 1945–1954. Nova ideologija, vojniki i oružje*, Београд, 2006. 3) В. Dimitrijević, *JNA od Staljina do NATO pakta. Armija u spoljnoj politici Titove Jugoslavije*, Београд, 2006. 4) В. Dimitrijević, *Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo 1942–1992*, Београд, 2006. 5) I. Laković, *Zapadna vojna pomoć Jugoslaviji, 1951–1958*, Podgorica, 2006. 6) D. Bogetić, „Економска и војна помоћ Запада Југославији у време sukoba sa Kominformom”, *Zbornik Jugoslavija v hladni vojni*, (urednik J. Fisher), Ljubljana, 2004, стр. 271–294. 7) В. Dimitrijević, „Isporuка naoružanja u okviru западне војне помоћи од 1951. до 1957. године Југославији – фактор модернизације армије”, *Војноисторијски гласник* 1–2/2001, Београд, 2002, стр. 144–160.

<sup>9</sup> А. Стаматовић, *н. д.*, стр. 44–46.

<sup>10</sup> R. Ginat, *The Soviet Union and Egypt 1945–1955*, London, 2003, стр. 32–34.

<sup>11</sup> Марко Никезић (1921–1991) је радио у дипломатији од 1952. године. Био је посланик и амбасадор у Египту, Чехословачкој и САД-у. Од 1962. године је био заменик државног секретара за иностране послове. Са те функције је 1965. године прешао на место савезног секретара за иностране послове. Ту дужност је обављао до 1967. године кад је изабран за председника Централног комитета Савеза комуниста Србије. Са те функције је смењен 1972. године.

<sup>12</sup> Гамал Абдел Насер је рођен 1918. године у Асиуту у Горњем Египту. Кратко време је студирао право на Универзитету у Александрији, а затим је прешао на Војну академију коју је завршио 1938. године. Кратко је службовао у Судану, а потом током Другог светског рата у Западној пустињи. Командно-штабну школу је завршио 1947. године. У

гословенску армију и југословенско искуство у спровођењу војних, социјалних и економских промена после Другог светског рата. Током тих разговора Никезић је почетком 1953. године јасно уочио да би југословенска војна индустрија могла да пласира део својих производа на египатско тржиште.<sup>13</sup>

Југословенска дипломатија и војно руководство су веома брзо реаговали, па је почетком маја 1953. године Египат посетио представник *Југоимпорта*<sup>14</sup> у циљу успостављања ближих контаката и упознавања са потребама египатског тржишта. Како та брза, али у великој мери стихијска акција није дала жељене резултате, прешло се на организованије деловање. Посланик Никезић је у редовним контактима са Насером настојао да свом саговорнику приближи карактер југословенске војне индустрије, сугеришући му потребу размене војних делегација.<sup>15</sup> Истовремено, преко посланства је египатској страни достављен и пропагандни материјал о југословенској армији и војној индустрији.<sup>16</sup> Такав наступ је врло брзо дао конкретне резултате. Уговорена је посета египатске војне делегације која је у Југославију стигла 24. августа 1953. године.<sup>17</sup> Делегацију је предводио контраадмирал Солиман Езат, начелник штаба египатске морнарице.<sup>18</sup> У склопу посете делегација је обишла гроб Незнаног јунака на Авали, фабрику *Иво Лола Рибар* у Железнику, *Црвену заставу* у Крагујевцу, *Икарус* у Земуну, фабрику муниције у Ваљево, Вишу војну академију на Бањици, Војно-поморску академију у Сплиту, аеродром у Батајници, где ју је дочекао командант југословенског ваздухопловства генерал Зденко Улепич, Мостар и Сарајево, где је посетила стрешину Исламске верске заједнице реис ул улему Ибрахима Фејића. Делегација је напустила Југославију 11. септембра.<sup>19</sup> Том приликом су договорени оквири међусобне сарадње. Већ

---

Првом арапско-израелском рату је учествовао као командант батаљона. Показао се као способан официр. У том рату је рањаван. Након рата, све до револуције 23. јула 1952. године радио је као наставник у Војној академији. Пре Другог светског рата је био симпатизер *Муслиманске браће*. По окончању првог рата са Израелом почео је да ради на стварању организације *Слободних официра*, а од оснивања Официрског комитета 1950. године био је његов председник. Важио је за стварног вођу официрског покрета. Постао је председник владе Египта 17. априла 1954. године. Истовремено је био председник Револуционарног савета и војни гувернер Египта. Кад су после свргавања генерала Нагиба прерогативи председника државе пренети на владу вршио је и ту дужност. Један је од оснивача покрета несврстаних и лидера арапског света. Умро је 1970. године.

<sup>13</sup> ДАСМИП, ПА, 1953. година, ф. 21, документ број 48873.

<sup>14</sup> АЛБТ, КПР, I – 2 / 5, стр. 78.

<sup>15</sup> ДАСМИП, ПА, 1953. година, ф. 21, документ број 48877.

<sup>16</sup> ДАСМИП, ПА, 1953. година, ф. 21, документ број 410476

<sup>17</sup> ДАСМИП, ПА, 1953. година, ф. 21, документ број 414500.

<sup>18</sup> Делегацију су чинили и комодор Гамал Ел Дин Тантуи и поручник бојног брода Хасан Ружди Тамазин испред морнарице, док су копнену војску представљали пуковник Хафез Абу Ал Сухуд, потпуковник Мохамед Осман Шедид, потпуковник Мохамед Фарид Абдел Кадер, мајор Мохамед Тефик Абдел Фатах и капетан Лаек Хегази. У делегацији су били и ваздухопловни официри мајори Абдел Хамид ел Деседи и Исмаил Лабиб.

<sup>19</sup> Б. Димитријевић, *н. д.*, стр. 393–394.

крајем септембра египатски генералштаб је настојао да у Југославији набави веће количине пушчане муниције и муниције за ручне бацаче. Тражени су и узорци и мање количине за испитивање и демонстрацију, гаранција од пет година за испоручену робу и могућност да њихов представник надгледа производњу наручене робе.<sup>20</sup>

Посета Југославији је оставила снажан утисак на египатску страну. По повратку у Египат комодор Тантуи је за египатске официре и војне инжењере одржао у Официрском клубу у Каиру предавање о југословенској војној индустрији, о чему је и потпуковник Фарид говорио у Официрском клубу у Александрији док је мајор Тефик написао чланак о југословенској армији у једном од египатских војних листова. Шеф делегације, адмирал Езат се у више прилика касније веома повољно изражавао о југословенској војсци и војној индустрији.<sup>21</sup> Египћани су посебно били заинтересовани за куповину пешадијског оружја и муниције у Југославији. На том плану су били спремни да уђу у различите пословне комбинације са југословенском страном. Предлагали су југословенско учешће у подизању египатске војне индустрије при чему би Југославија дала машине и упутила стручњаке у Египат и тиме постала акционар у њиховим војним фабрикама или да им само упути стручну помоћ. Такође их је занимао и југословенски систем предвојничке обуке.<sup>22</sup> Сем тога, египатски представници су се посебно интересовали и за могућности набавке бродова за своју морнарицу у Југославији.<sup>23</sup> Резултатима посете египатске војне делегације Југославији је посебно био задовољан председник владе Насер.<sup>24</sup> У војној сарадњи је египатска страна видела и посебан импулс побољшању међудржавних односа.<sup>25</sup>

### Војно-техничка сарадња

Начелан договор о међусобној војној сарадњи постигнут приликом посете египатске војне делегације Југославији је почео да се конкретизује када је у јануару 1954. године у Југославију дошла посебна египатска војна комисија за набавку наоружања и војне опреме коју је предводио пуковник Шедид. Претходно је у Египту боравила југословенска делегација која је утврдила обим и карактер могуће југословенске испоруке оружја. До извесног колебања је долазило због страха од евентуалне британске реакције на

<sup>20</sup> ДАСМИП, ПА – строго поверљиво, 1953. година, ф. I, документ број 476; Б. Димитријевић, *н. д.*, стр. 394.

<sup>21</sup> ДАСМИП, ПА, 1956. година, ф. 15, документ број 46822.

<sup>22</sup> ДАСМИП, ПА, 1953. година, ф. 21, документ број 416161.

<sup>23</sup> ДАСМИП, ПА, 1953. година, ф. 18, документ број 4188.

<sup>24</sup> ДАСМИП, ПА, 1953. година, ф. 21, документ број 416746.

<sup>25</sup> АЈБТ, КПР, I – 5 – b / 2 – a.

југословенску продају оружја Египту у току преговора о суецком питању.<sup>26</sup> Том приликом су склопљена четири уговора о куповини југословенског оружја, муниције и сировина за војну индустрију. Купљено је 10 хиљада пушака<sup>27</sup> југословенске производње у вредности од 604.021,40 долара, 8,5 милиона пушчаних метака у вредности од 455.435 долара, три тоне хексогена вредности 8.799 долара и 30 милиона каписли за малокалибарску муницију што је износило 88.500 долара. Укупна вредност посла је била 1.156.755,40 америчких долара.<sup>28</sup> Испорука тог материјала је започела 24. јула 1954. године кад је са брода *Мирна* у Александрији искрцано 9.453 сандука пушчане муниције, 175 сандука хексогена и један сандук пушака за пробу и демонстрацију.<sup>29</sup> Комплетан уговорени материјал је испоручен и наплаћен до краја 1954. осим каписли које су у потпуности предате Египћанима у марту 1955. године.<sup>30</sup> На молбу египатског амбасадора у Београду Руждија уговорена цена је касније умањена.<sup>31</sup> Мањи део испоручених пушака је прослеђен у јединице на употребу док је већи део задржан у магацинима ратне резерве.<sup>32</sup> У Египту је у марту 1954. у краћој посети боравио и начелник Генералштаба ЈНА генерал-пуковник Пеко Дапчевић.<sup>33</sup> Дапчевић је са генералом Амером,<sup>34</sup> врховним командантом египатске армије, разговарао

<sup>26</sup> ДАСМИП, ПА – строго поверљиво, 1954. година, ф. I, документ број 500.

<sup>27</sup> Радило се о пушци М-48 домаће производње. Нишански домет пушке је износио 2.000, а крајњи 5.000 метара, успешно је дејствовала на појединачне циљеве до 400, групне до 1.000 и на авионе до 500 метара, борбена брзина гађања је била 10 метака у минуту. Маса пушке са ножем је била 4,55, а без ножа 4,1 килограм. Почетна брзина метка је износила 725–885 метара у секунди.

<sup>28</sup> АЈБТ, КПР, I – 2/5, стр. 78.

<sup>29</sup> ДАСМИП, ПА, 1954. година, ф. 18, документ број 4975.

<sup>30</sup> АЈБТ, КПР, I – 2/5, стр. 79.

<sup>31</sup> ДАСМИП, ПА, 1954. година, ф. 18, документ број 46673.

<sup>32</sup> ДАСМИП, ПА, 1954. година, ф. 13, документ број 413806.

<sup>33</sup> Пеко Дапчевић је рођен 1913. у селу Љуботиње код Цетиња, а умро у Београду 1999. године. Био је члан КПЈ од 1933. године. Пре Другог светског рата је студирао права. Учествовао је у Шпанском грађанском рату као командант батаљона у интернационалним бригадама. У Другом светском рату је учествовао од 1941. на различитим командним дужностима од команданта Ловћенског партизанског одреда до команданта Прве армије. После Другог светског рата је био командант армије, главни инспектор армије и начелник Генералштаба. Завршио је Војну академију „К. Е. Ворошилов” у СССР-у. Од 1955. године је био савезни секретар за саобраћај и везе, а потом амбасадор у Грчкој, члан Савета федерације и потпредседник Савезне скупштине. Одликован је већим бројем домаћих и страних одликовања укључујући и орденом народног хероја.

<sup>34</sup> Абдел Хаким Амер је рођен 1919. године. Завршио је војну академију у Каиру 1939. Службовао је у Судану, где се и упознао са Насером. Завршио је генералштабну школу 1948. године. У Првом арапско-израелском рату је био на служби у штабу генерала Нагиба. После пуча 1952. је био Нагибов шеф кабинета. На место врховног команданта армије је постављен јуна 1953. а министар рата је постао у августу 1954. године. Важио је за блиског Насеровог сарадника и пријатеља. Са тог положаја је смењен јуна 1967. као један од криваца за катастрофални пораз у Трећем арапско-израелском рату те исте године.

о модалитетима наставка међусобне војне сарадње. Истом приликом Амер је изразио посебну захвалност Југославији *која се сама понудила да им прода оружје кад ниједна земља то није хтела да учини*.<sup>35</sup> Договорена је и узвратна посета југословенске војне делегације Египту и отварање војних изасланстава у Каиру и Београду.

Ипак, због разлога техничке природе, успостављање војних изасланстава је ишло веома тешко. Коначан договор о размени војних изасланика су постигли 12. маја 1954. југословенски посланик Никезић и генерал Амер.<sup>36</sup> Југословенска страна је за пуковника Хоџића,<sup>37</sup> првог југословенског војног изасланика у Каиру, упутила молбу за агреман 27. маја исте године. Он је на дужност ступио тек 2. септембра, док је египатски војни изасланик због проблема са смештајем преузео дужност у Београду тек 16. новембра, али је и по доласку у Београд једно време са породицом био смештен у хотелу, што је изазвало незадовољство и протесте египатске владе.<sup>38</sup>

Успешно обављен први аранжман је отварао путеве даље међусобне војне сарадње. Египћани су покушавали да Југословенима предложе продубљивање војноиндустријске сарадње нудећи југословенским фабрикама да изврше конверзију топовских цеви калибра 75 милиметара на топовима тенкова типа шерман (Sherman) који су се налазили у наоружању оклопних јединица египатске армије у калибар 76 милиметара, који се на тржишту могао лакше наћи и који је био компатибилнији са муницијом за друга артиљеријска оруђа.<sup>39</sup> Такав посао је одбијен са југословенске стране под изговором посебних техничких компликација због неопходности допремања египатских тенкова у Југославију.<sup>40</sup> На одбијање таквог аранжмана свакако је утицала и реакција британске владе на југословенско-египатско војно приближавање. Наиме, британски амбасадор у Београду Ајвор Мале је 14. јуна 1954. године уручио званичан протест југословенској влади због продаје оружја египатској армији пошто би то оружје могло бити употребљено против британских војника.<sup>41</sup> Југословенска дипломатија је тај протест

<sup>35</sup> ДАСМИП, ПА, 1954. година, ф. 18, документ број 42924.

<sup>36</sup> ДАСМИП, ПА, 1954. година, ф. 18, документ број 47221.

<sup>37</sup> Асим Хоџић је рођен у Шаторовићима код Рогатице 1922. године. Пре Другог светског рата је био ученик гимназије. У Другом светском рату је учествовао од 1941. Исте године је постао и члан КПЈ. У рату се налазио на дужностима политичког комесара батаљона и бригаде и помоћника политичког комесара дивизије. После рата се налазио на дужностима политичког комесара дивизије, помоћника команданта армије, начелника управе у Генералштабу и Савезном секретаријату за народну одбрану и заменика начелника Генералштаба. Завршио је Вишу војну академију и курс оператике у ЈНА.

<sup>38</sup> АЈБТ, КПП, I – 5 – б/1094.

<sup>39</sup> ДАСМИП, ПА, 1954. година, ф. 18, документ број 46627.

<sup>40</sup> АЈБТ, КПП, I – 5 – б/473.

<sup>41</sup> ДАСМИП, ПА – строго поверљиво, 1954. година, ф. I, документ број 338.

веома озбиљно схватила тражећи моделе повољнијег решења.<sup>42</sup> Наставак египатско-британских преговора о евакуацији британских трупа из зоне Суецког канала је повољно утицао на наставак југословенско-египатске војне сарадње пошто је опасност од дипломатске конфронтације са Великом Британијом тиме отклоњена.<sup>43</sup> Већ у јулу 1954. године шибенску луку су посетила три брода египатске морнарице чиме су отклоњени неспоразуми и наговештена даља војна сарадња.<sup>44</sup>

Пошто је отклоњена опасност од конфронтације са Великом Британијом због војне сарадње са Египтом, упућена је војна делегација на челу са генерал-потпуковником Радованом Вукановићем<sup>45</sup> у узвратну посету Египту.<sup>46</sup> Током посете, од 29. септембра до 13. октобра 1954. године делегација је посетила неколико војних школа, фабрика наоружања и војне опреме и јединица египатске армије, а примили су је и председник Нагиб, премијер Насер и министар рата Амер. Том приликом су уговорени и правци будуће војне сарадње.<sup>47</sup> Египатски генерали су се посебно интересовали за улогу органа за политичко васпитање у југословенској војсци пошто су планирали да нешто слично организују и у својој армији преко официра који су учествовали у револуцији 1952. године како би могли да *политички делују на заостало људство које ће бити мобилисано у армију*,<sup>48</sup> што је у контактима са југословенским дипломатама наглашавао потпуковник Теофик, начелник Одељења за опште послове врховног команданта египатске армије. Упркос јасним идеолошким разликама сматрали су југословенски модел корисним искуством.<sup>49</sup> Резултатима посете југословенске делегације Египту су били задовољни и председник Нагиб и премијер Насер, иако су у том моменту већ били у озбиљном сукобу.<sup>50</sup>

Крајем априла 1955. у Египат су послата два југословенска стручњака да помогну у организацији и модернизацији производње у једној

<sup>42</sup> ДАСМИП, ПА – строго поверљиво, 1954. година, ф. I, документ број 156.

<sup>43</sup> ДАСМИП, ПА – строго поверљиво, 1954. година, ф. I, документ број 158.

<sup>44</sup> АЛБТ, КПР, I – 2/5, стр. 79.

<sup>45</sup> Радован Вукановић је рођен у Рогамима код Подгорице 1906. године. Пре Другог светског рата је био службеник. Члан КПЈ је постао 1926. Учествовао је у припремама устанка у Црној Гори. У рату је био командант батаљона, дивизије, корпуса и помоћник команданта армије. После рата је био командант армије, начелник Више војне академије и начелник Управе пешадије. Завршио је Војну академију „К. Е. Ворошилов” у СССР-у. Пензионисан је 1958. године. Народни херој.

<sup>46</sup> Поред генерала Вукановића делегацију су чинили пуковници Душан Дотлић, Мирко Буловић и Љубиша Ћургуз, капетан бојног брода Франц Русија, потпуковници Ивица Јакелић и Сава Милеуснић, мајори Рудолф Мали и Никола Стојановић и поручник Недељко Рељић.

<sup>47</sup> ДАСМИП, ПА, 1955. година, ф. 13, документ број 410596.

<sup>48</sup> ДАСМИП, ПА, 1955. година, ф. 13, документ број 413805.

<sup>49</sup> ДАСМИП, ПА, 1954. година, ф. 18, документ број 413545.

<sup>50</sup> ДАСМИП, ПА, 1954. година, ф. 18, документ број 414311.



египатској фабрици муниције.<sup>51</sup> Договорено је да до краја маја у Египат дође десет југословенских стручњака који би организовали савремену производњу муниције.<sup>52</sup> Ипак, због техничких проблема око склапања уговора и продужавања временских рокова египатска страна је одустала од таквог аранжмана пошто није желела да чека административно решавање проблема и склапање међудржавног уговора, па су ангажовани француски стручњаци. *Југоимпорт* је одбио да наплати услуге своје двојице стручњака нагласивши да се радило о пријатељској помоћи, што је на Египћане оставило посебан утисак, па се премијер Насер посебним писмом директору *Југоимпорта* захвалио на пријатељском гесту.<sup>53</sup>

Почетком 1955. године, као последица посете југословенске војне делегације Египту, дошло је до склапања низа нових уговора о војној сарадњи. Уговорена је испорука девет тона црног штапинског барута вредности 5.839 долара, 12,29 тона тринитротолуола вредности 6.457,08 долара, 123,20 тона бездимног барута у вредности 242.831,91 долара, шест торпедних чамаца са резервним пропелерима и осовинама који су коштали 1.030.840 долара, као и 24 торпеда са резервним деловима и радионица за њихову поправку, што је износило 601.290 долара, 12 бродских мотора са резервним деловима у вредности од 100.300 долара и 15.000 пушака са резервним деловима што је износило 866.640,80 долара. Укупна вредност југословенске робе продате египатској армији је износила 2.854.198,79 америчких долара.<sup>54</sup> Уговори за испоруку тринитротолуола и бездимног барута су склопљени путем лицитације. Црни барут је испоручен у јулу 1955. а остали производи до краја те године. Египћани су били задовољни квалитетом производа, па није било уложених рекламација. Крајем 1955. су упућене и понуде за продају нових количина тринитротолуола, минобацача, брдских топова артиљеријске муниције, морских мина и више врста противпешадијских и противтенковских мина.<sup>55</sup> Југословенска страна је посебно била заинтересована за продају минобацача калибра 120 милиметара, па је том питању придавала посебан значај.<sup>56</sup> Уговор о испоруци тих минобацача је потписан у Каиру 14. јануара 1956. године.<sup>57</sup> Сем тога, почетком 1956. Египћанима је продата и већа количина трофејних италијанских пушака. Продато је 40.000 пушака без ножа по цени од шест долара по комаду, 20.000 пушака са малим дефектом по цени од пет долара по комаду и 5.000 неисправних пушака по цени од три долара по комаду. Уз ту количину пушака продато је и седам

<sup>51</sup> АЈБТ, КПП, I – 2/5, стр. 80.

<sup>52</sup> ДАСМИП, ПА, 1954. година, ф. 13, документ број 42639.

<sup>53</sup> АЈБТ, КПП, I – 2/5, стр. 80.

<sup>54</sup> АЈБТ, КПП, I – 2/5, стр. 79.

<sup>55</sup> АЈБТ, КПП, I – 2/5, стр. 80.

<sup>56</sup> АВС, АЈНА, ГШ – 10, к. 376, ф. I, документ број 21.

<sup>57</sup> АВС, АЈНА, ГШ – 10, к. 376, ф. I, документ број 55.

милиона метака по цени од 15 долара за хиљаду комада.<sup>58</sup> Укупна вредност тог аранжмана је износила 460.000 америчких долара. У фебруару исте године је продато и 50 трофејних немачких противавионских топова са постољем калибра 20 милиметара по цени од 4.300 долара по комаду, при чему је остварен приход од 215.000 долара.<sup>59</sup> Ипак, почетни резултати и наглашено југословенско самопоуздање и очекивање да ће се војно-техничка сарадња рапидно повећавати спласнули су са склапањем египатско-чехословачког уговора о испоруци великих количина тежег и лакшег наоружања, што је драстично нарушило однос војних снага на Блиском истоку.<sup>60</sup>

Такође, египатска армија је показала велику отвореност према југословенским дипломатским и војним представницима у Каиру. Наиме, током свакодневних контаката Југословенима су пружане значајне информације о набавкама совјетског и чехословачког оружја<sup>61</sup> и војне опреме, али и о стању у египатској армији и основним поставкама египатских ратних планова у случају рата са Израелом.<sup>62</sup> О добијеним информацијама, стању у египатској војсци, набавкама оружја и војне опреме и ратним плановима пуковник Хоцић је редовно извештавао Генералштаб ЈНА који је прослеђивао те извештаје надлежним службама Државног секретаријата за иностране послове.<sup>63</sup> Хоцић је у тим извештајима посебан акценат стављао на анализу употребе југословенске опреме у египатској армији и перспективе даље војне сарадње.<sup>64</sup>

У јеку суецке кризе, у моментима кад се пред Египтом налазила опасност од могуће англо-француске војне интервенције, египатски генералштаб је настојао да у Југославији набави веће количине оружја и муниције. Почетком августа 1956. године интензивирани су египатска настојања за набавком у Југославији оружја, муниције и сировина за потребе војне индустрије. Преко југословенског војног изасланства у Каиру затражена је хитна испорука 140 тона рондела од 20 милиметара и 100 тона од 30 милиметара. Пошто се Египат налазио у тешкој финансијској ситуацији предложено је плаћање путем клиринга, на шта је југословенска страна пристала па је испорука реализована у веома кратком временском року.<sup>65</sup> Убрзо, већ 9. августа пуковник Шедид, који је у египатском генералштабу био задужен за снабдевање, затражио је преко југословенског војног иза-

<sup>58</sup> АВС, АЈНА, ГШ – 10, к. 376, ф. I, документ број 44.

<sup>59</sup> АВС, АЈНА, ГШ – 10, к. 376, ф. I, документ број 212.

<sup>60</sup> R. Owendale, *The Origines of the Arab - Israeli Wars*, London, 2003, pp. 156/158.

<sup>61</sup> ДАСМИП, ПА, 1956. година, ф. 17, документ број 41188.

<sup>62</sup> ДАСМИП, ПА, 1956. година, ф. 17, документ број 41186.

<sup>63</sup> ДАСМИП, ПА, 1956. година, ф. 15, документ број 46055.

<sup>64</sup> ДАСМИП, ПА, 1956. година, ф. 15, документ број 412107.

<sup>65</sup> АВС, АЈНА, ГШ – 10, к. 376, ф. I, документ број 1635.

сланика у Каиру пуковника Хоџића 30.000 пушака југословенске производње које би у најкраћем року биле испоручене југословенским или египатским бродом. Уз то је тражена и одговарајућа муниција калибра 7,9 милиметара и извесна количина немачких аутомата. Молили су за одговор до 11. августа.<sup>66</sup> Југословенски генералштаб је 10. августа позитивно одговорио на молбу. Југославија је била спремна да извезе 30.000 пушака у року од три недеље, одговарајућу муницију калибра 7,9 милиметара, као и извесну количину муниције калибра 9 милиметара. Продаја аутомата домаће производње није долазила у обзир, али је била могућа продаја 1.000 немачких *шмајсера* у првој тури и још 8.000 истих у другој уз 3.000 чехословачких *збројовки*.<sup>67</sup> Пуковник Шедид је одмах, 11. августа, прецизирао египатско тражење. Египћани су очекивали 40.000 југословенских пушака и 22 милиона одговарајућих метака по условима из последњег уговора о испоруци материјала те врсте. Инсистирали су да се испорука обави југословенским бродом, због безбедности читаве операције, јер је у том моменту англо-француска флота у Средоземљу већ контролисала египатске бродове. Били су заинтересовани и за куповину понуђених 8.000 немачких аутомата *шмајсер*, 3.000 чехословачких митраљеза *збројовка* и 10 милиона метака калибра 9 милиметара, али су претходно захтевали да у Југославију дође посебна војна комисија која би то оружје прегледала.<sup>68</sup> Египатски захтев је већ сутрадан, 12. августа, претрпео измене. Тражило се повећање броја пушака на 70.000 хиљада и количине муниције на 40 милиона.<sup>69</sup> Свесни нереалности таког захтева Египћани су молили за бар 50.000 пушака уз пропорционално смањење количине муниције.<sup>70</sup> Иако су тражене количине представљале велико напрезање за југословенску наменску индустрију, 13. августа је удовољено египатским захтевима.<sup>71</sup> Пуковник Хоџић је 14. августа обавестио египатски генералштаб да ће тражена опрема бити укрцана на брод до 26. августа.<sup>72</sup> Крајње неочекивано, веома брзо је дошло до обрта. Египатска страна је 16. августа отказала уговорену поруџбину.<sup>73</sup> На основу расположивих извора не може се поуздано утврдити прави разлог такве одлуке, али се може претпоставити да су на такву одлуку утицали лоше финансијско стање Египта, англо-француска поморска блокада и у том мо-

<sup>66</sup> АВС, АЈНА, ГШ – 10, к. 376, ф. I, документ број 1714.

<sup>67</sup> АВС, АЈНА, ГШ – 10, к. 376, ф. I, документ број 968.

<sup>68</sup> АВС, АЈНА, ГШ – 10, к. 376, ф. I, документ број 1739.

<sup>69</sup> АВС, АЈНА, ГШ – 10, к. 376, ф. I, документ број 1751.

<sup>70</sup> Очекивање испоруке толике количине пушака је било нереално ако се узме у обзир да је укупан годишњи производни капацитет југословенске војне индустрије износио 90.000 пушака и 199 милиона одговарајућих метака. (А. Стаматовић, *н. д.*, стр. 47).

<sup>71</sup> АВС, АЈНА, ГШ – 10, к. 376, ф. I, документ број 917.

<sup>72</sup> АВС, АЈНА, ГШ – 10, к. 376, ф. I, документ број 924.

<sup>73</sup> АВС, АЈНА, ГШ – 10, к. 376, ф. I, документ број 932.

менту актуелна египатска политика непровоцирања Велике Британије и Француске током Лондонске конференције.<sup>74</sup> Југословенска страна је била разочарана таквом одлуком, због чега је амбасадор у Каиру Јосип Ђерђа отворено негодовао.<sup>75</sup> На име накнаде трошкова око припреме материјала, утовара и истовара уговорене робе због отказивања уговорене поруџбине југословенска влада је од Египта затражила 26.500 египатских фунти, што је веома брзо исплаћено.<sup>76</sup>

Иако је египатско отказивање уговорене набавке оружја и муниције пореметило међусобне војне односе, није дошло до њиховог прекида. Током трипартитног англо-француско-израелског напада на Египат крајем октобра и почетком новембра, југословенски генералштаб је настојао да помогне египатској врховној команди слањем расположивих података о јачини, размештају и намерама англо-француских трупа у Средоземљу.<sup>77</sup> Одмах по окончању трипартитног напада на Египат настављена је међусобна војно-техничка сарадња, пошто је египатски државни и војни врх настојао да убрзано снабде војску недостајућим ратним материјалом. Египатски бригадни генерал Омер је преко пуковника Хоџића затражио испоруку 50.000 патрона и 200.000 допунских пуњења за минобацачке мине калибра 60 милиметара.<sup>78</sup> Југословенски генералштаб је том захтеву изашао у сусрет и тражена роба је испоручена у најкраћем могућем временском року.<sup>79</sup> Почетком марта 1957. године представници египатске морнарице су се распитивали о могућностима набавке муниције за бродске топове британског порекла у Југославији. Југословенски генералштаб том захтеву није могао да изађе у сусрет пошто није располагао таквом муницијом нити се она производила у југословенским војним фабрикама.<sup>80</sup> Египћани су били заинтересовани и за могућности двосмерне војноиндустријске сарадње. У посету Југославији су 23. марта 1957. године дошли бригадни генерал Ахмед Тефик и адмирал Јусуф Хамид, чији је циљ била набавка бродова и вагона за транспорт тенкова.<sup>81</sup> Сем тога, распитивали су се и о могућностима заједничке производње оружја и муниције. Југословенска страна је позитивно гледала на такву иницијативу.<sup>82</sup> Од тог момента, југословенско-египатска војна сарадња је добила нове контуре тако да је први

<sup>74</sup> K. Kyle, *Suez. Britain's End of Empire in the Middle East*, London, 2003, pp. 185–188.

<sup>75</sup> АВС, АЈНА, ГШ – 10, к. 376, ф. I, документ број 932.

<sup>76</sup> АВС, АЈНА, ГШ – 10, к. 376, ф. I, документ број 968.

<sup>77</sup> АВС, АЈНА, ГШ – 10, к. 376, ф. I, документи број 1228, 1237, 2451, 2536 и 2561.

<sup>78</sup> АВС, АЈНА, ГШ – 10, к. 376, ф. I, документ број 2953.

<sup>79</sup> АВС, АЈНА, ГШ – 10, к. 376, ф. I, документ број 974.

<sup>80</sup> АВС, АЈНА, ГШ – 10, к. 377, ф. I, документ број 781.

<sup>81</sup> АВС, АЈНА, ГШ – 10, к. 377, ф. I, документ број 1005.

<sup>82</sup> АВС, АЈНА, ГШ – 10, к. 377, ф. I, документ број 1031.

период који је карактерисала једносмерна војно-техничка сарадња био окончан.

## Школовање

Поред сарадње на војно-техничком плану одвијала се и сарадња на плану школовања египатских официра и подофицира у југословенским војним школама и академијама. О могућностима школовања египатских војних кадрова у Југославији се разговарало још током прве посете египатске војне делегације Југославији у септембру 1953. Међутим, услед различитих техничких проблема и недостатка одговарајуће правне регулативе, до реализације договора је дошло тек у јесен 1955. године. На основу Правилника о школовању војних лица страних армија у Југословенској народној армији од 10. октобра 1954, у августу 1955. године је склопљен посебан међудржавни уговор између Египта и Југославије о школовању египатских војних лица у југословенским војним школама и академијама. Тим уговором су прецизирана права и обавезе египатских војних лица на школовању у Југославији, облици дисциплинског кажњавања, начин плаћања услуга и трансфер девизних средстава, обавеза ношења египатске униформе током наставе и цивилног одела ван службе, укупан број нерадних дана (државни и верски празници), начин исхране с обзиром на то да се радило о муслиманима, обавеза необјављивања података које буду сазнали о ЈНА без претходне сагласности југословенских војних власти, начин учења српскохрватског језика и спецификација врста вакцинације.<sup>83</sup> Крајем августа исте године на курсеве у Војно-поморску академију је дошло шест египатских поморских официра, а на курс у подофицирску школу морнарице шест подофицира. Курсеви су трајали три месеца за официре и два месеца за подофицире.<sup>84</sup> По завршетку школовања те групе, у Југославију је упућена на школовање и нова група од 19 морнаричких официра.<sup>85</sup> Касније је тај вид војне сарадње добио на посебном интензитету, што је заједно са јачањем и ширењем војно-техничке сарадње представљало увод у нову етапу развоја међусобне војне сарадње.

Југославија је имала и посебну улогу у трансферу египатских војних лица на школовање у различите источноевропске земље. Државног подсекретара за иностране послове Срђу Прицу је посетио египатски амбасадор у Београду Ружди и у највећој тајности га обавестио о египатској намери да око 400 њихових војних лица преко југословенске територије прође на свом путу за Пољску. Желели су да то буде изведено у највећој тајности

<sup>83</sup> АЈБТ, КПР, I – 5 – б/696.

<sup>84</sup> АЈБТ, КПР, I – 2/5, стр. 79.

<sup>85</sup> ДАСМИП, ПА, 1955. година, ф. 13, документ број 412485.

и да трансфер организују југословенске војне власти. Сем тога, Египат би платио све трошкове, а претходно би био послат и један официр за везу који би то све у сарадњи са југословенским колегама организовао.<sup>86</sup> Прица је одговорио да ће Југославија том приликом Египту изаћи максимално у сусрет, али да не жели да од читавог случаја прави посебну тајну која би у случају да изађе у јавност могла имати посебан политички карактер пошто би се могла тумачити као посебна заједничка активност југословенске, египатске и пољске армије. Он је обећао да југословенска штампа неће о томе писати, али није могао да гарантује да ствар неће изаћи у јавност.<sup>87</sup> Ружди се сложио са таквом формулацијом истичући да је *ствар веома незгодна и да ће о томе обавестити своју владу*.<sup>88</sup> Група од око 300 египатских војних лица је 27. децембра јахтом египатске морнарице *Al Maroussa* упловила у ријечку луку. Упркос египатској и југословенској жељи да читава акција остане у строгој тајности, са јахте је приликом уласка у луку испаљен почасни плотун, а команда брода је тражила уобичајене почасте и посете. С обзиром на молбу египатске владе да ствар остане незапажена и приватна, тој посети са југословенске стране није дат никакав јавни карактер. Египатским војним лицима је указана потребна пажња при чему су спроведене неопходне мере да се преко југословенских железница транспортују даље. Та група египатских војних лица је напустила југословенску територију већ следећег дана, 28. децембра 1955. године.<sup>89</sup>

У процесу успостављања и ширења контаката између две армије велика пажња је посвећена и пропагандној делатности, али и креирању обостране перцепције оружаних снага како у јавности тако и у војним структурама обе земље. Зато је у Каиру и Александрији почетком 1955. године организована изложба фотографија о развоју Југословенске народне армије. Југословенске дипломате су посету тој изложби оцењивале као веома слабу пошто ју је у Каиру посетило око три хиљаде људи, а у Александрији око хиљаду. Упоредо са изложбом организовано је и приказивање документарних филмова о ЈНА у логорима, касарнама и јединицама египатске армије.<sup>90</sup> Египатског премијера Насера је о отварању изложбе обавестио југословенски посланик у Каиру Марко Никезић и том приликом му уручио посебан албум фотографија о ЈНА, на чему је Насер био посебно захвалан. Насер је посебно хвалио такав вид међуармијске сарадње оцењујући га важним сегментом у процесу приближавања две армије и две земље, како на политичком и војном тако и на економском и културном плану.<sup>91</sup>

<sup>86</sup> ДАСМИП, ПА, 1955. година, ф. 13, документ број 416862.

<sup>87</sup> АЈБТ, КПР, I – 5 – б/1155.

<sup>88</sup> ДАСМИП, ПА, 1955. година, ф. 13, документ број 416862.

<sup>89</sup> ДАСМИП, ПА – строго поверљиво, 1955. година, ф. I, документ број 338

<sup>90</sup> АЈБТ, КПР, I – 2/5, стр. 80.

<sup>91</sup> ДАСМИП, ПА, 1955. година, ф. 13, документ број 42639.

## Закључак

После египатске револуције 1952. године дошло је до наглог побољшања југословенско-египатских односа. Битан сегмент успостављања ближе међудржавне сарадње су представљали војни односи који су успостављени већ средином 1953, у моменту када политичка и дипломатска сарадња између тих држава ни приближно није попримала оквире које је почела да добија тек крајем 1954. и почетком 1955. године. Војни односи, који су сами по себи својом природом и карактером сублимирали политички и економски аспект међудржавне сарадње, представљали су својеврстан увод у дуг и скоковит процес развијања политичких, економских и културних веза две земље.

Конкретна војна сарадња између Египта и Југославије је од момента свог успостављања до пуне афирмације у тренуцима суецке кризе имала готово у потпуности једносмеран карактер, бележећи уз извесна одступања константан напредак. Југословенска војна индустрија је у Египат извозила различите врсте пешадијског наоружања са одговарајућом муницијом, бродове, различите сировине неопходне за наменску производњу и више врста експлозива, као и одређене количине трофејног пешадијског и лаког противавионског наоружања са одговарајућом муницијом које је због своје неперспективности употребе у ЈНА и смене модерним оружјем које је потицало из програма западне војне помоћи, представљало вишак у армијским магацинима ратне резерве. Сем тога, Југославија је током 1955. године почела и са реализацијом програма школовања египатских официра и подофицира у домаћим војним школама и академијама, а помагала је и приликом трансфера египатских војних лица на школовање у друге источноевропске земље.

Упркос богатству изворне грађе и великом квантуму података које она нуди, отвара се читав низ питања на која није могуће дати ваљане одговоре. Који су главни разлози југословенског инсистирања на успостављању међусобне војне сарадње? Да ли се радило о економском прагматизму или о уводу у дубље политичке и економске везе? У којој и каквој мери су војни односи допринели свеукупном зближавању две земље? Да ли се на Египат гледало као на тржиште за пласман југословенских производа или као на потенцијалног савезника у процесу стварања ширег покрета блоковски неангажованих земаља? Како је склапање египатско-чехословачког уговора о продаји оружја утицало на отвореност египатског тржишта за производе југословенске наменске индустрије? Колико је војна сарадња са Египтом утицала на развој југословенске војне индустрије?

## Summary

### Military Relations between Yugoslavia and Egypt 1953–1956

**Key words:** *Middle East, military relations, Egypt, Yugoslavia, Marko Nikezić, Asim Hodžić*

Immediately after the military revolution in 1952 the Egyptian state and society experienced deep political, economic, social and military reforms. Within the framework of the general reform, the revolutionary government paid special attention to increasing its military clout. Since the Western powers refused to sell arms to Egypt on account of its conflict with Great Britain over the withdrawal of troops from the zone of the Suez Canal, and since no closer contacts were established with the Soviet Union and its allies, Yugoslavia tried to sell products of its military industry in the Egyptian market, as well as the obsolete weaponry and military equipment from the WWII which didn't seem to be fit for further use.

The military cooperation between Yugoslavia and Egypt was ushered by the visit of an Egyptian delegation in Yugoslavia in August 1953. A productive, albeit one-sided military and technical cooperation started to bear first fruits by the end of that year. By the end of the Suez crisis, during which the military cooperation took another turn, Yugoslavia managed to export to Egypt larger quantities of infantry and anti-tank weapons with corresponding ammunition, explosives, raw materials necessary for arms industry, ships and equipment necessary for upkeep of these articles. Attempts were made at lending Yugoslav technical support for building up Egyptian military industry. In late 1954 military delegations were established in Cairo and Belgrade. As special means of military propaganda an exhibition of photographs and show of films about the Yugoslav People's Army were organized in Egypt. Education of Egyptian military personnel started since 1955. The level the military relations between Yugoslavia and Egypt have reached was just a beginning of much broader and more dynamic military ties between the two countries in the following decades.